

NADA RADUŠKI

Centar za demografska istraživanja

Institut društvenih nauka, Beograd

Etničke migracije na prostoru Vojvodine u drugoj polovini 20. stoljeća

SAŽETAK

Migracije stanovništva su značajna društvena pojava koja je nesumnjivo obilježila posljednje desetljeće XX. stoljeća. Političke promjene devedesetih godina učinile su migracije još aktualnijim s demografskoga, ekonomskog i pravnog stanovišta, imajući na umu ne samo njihov opseg, već i nove specifične oblike migracijskih kretanja (dobrovoljne i prisilne migracije, etnocentrične migracije, izbjeglice, interno raseljene osobe i dr.), njihove uzroke i posljedice. Dezintegracija zemlje, rat na prostoru bivše Jugoslavije i stvaranje novih etnonacionalnih država, »etničko čišćenje« i drugo, rezultirali su golemim migracijama stanovništva i značajnim brojem izbjeglica koji su se kretali ka matičnim državama. Veliki izbjeglički val koji se slio u Vojvodinu po masovnosti nadmašuje čak i veliku kolonizaciju te pokrajine nakon Drugoga svjetskog rata. Osim izbjeglica, u Vojvodini se nalaze i interno raseljene osobe nealbanske nacionalnosti koje su se zbog političkih prilika iselile s Kosova i Metohije. Sve je to velik problem s obzirom na tešku ekonomsku situaciju u zemlji. Etnocentrične migracije (dobrovoljne ili prisilne) utjecale su prvenstveno na promjenu etničke strukture u smislu stvaranja nacionalno homogenijih regija, imajući na umu nacionalni sastav izbjeglog stanovništva, ali i emigracije stanovništva drugih nacionalnosti (Mađara i Hrvata) koje se selilo u matične države iz političkih i ekonomskih razloga. Budući da je Vojvodina multietničko i multikonfesionalno područje, manjinsko pitanje i međuetnički odnosi nesumnjivo su bitni za stabilnost i demografski razvoj te regije.

KLJUČNE RIJEČI: migracije, Vojvodina, izbjeglice, etnička struktura, interno raseljene osobe, manjine

Uvod

Migracije stanovništva su, kao značajna društvena pojava, različite prema opsegu, karakteru, uzrocima i posljedicama. Kao bitan činilac u razvoju ljudskih populacija ostvaruju se u svim povijesnim razdobljima, bez obzira na društvene sustave, privrednu i kulturnu razvijenost sredine ili nacionalna obilježja stanovništva, a utječu na broj, osnovne strukture i teritorijalni razmještaj stanovništva. S vremenom su mnogi ekonomski, historijski, politički i psihološki činioci utjecali na migracije, koje su bitno determinirale prostornu distribuciju i izmijenile raspored naroda na Balkanskom poluotoku. Tako u svojim istraživanjima geograf Cvijić ističe da su od kraja 14. stoljeća do naših dana migracijske struje ispremještale gotovo svo stanovništvo, pri čemu su se istodobno odvijali i mnogi etnički i etno-biološki procesi koji su značajno izmijenili etničku sliku pojedinih područja.

Pored više tipova predmodernih i suvremenih migracija, u Srbiji najveći značaj imaju migracije uvjetovane ekonomskim i političkim činiocima. Migracije u 20. stoljeću, pogotovo nakon Drugoga svjetskog rata, dovele su do raznolike etničke strukture, tako da se prema svojim demografskim karakteristikama to stanovništvo ubraja u najheterogenije u Europi. Na složenost u etničkom smislu utjecali su i drugi činioci, osobito geografski položaj i povijesna zbivanja od srednjeg vijeka do danas.

U okviru Srbije Vojvodina predstavlja jedno od najdinamičnijih migracijskih područja u zemlji, specifično u pogledu doseljavanja i iseljavanja, kako u prošlosti, tako i danas. Migracije su u Vojvodini imale presudan utjecaj na demografski rast, a zbog svojih su karakteristika u najvećoj mjeri determinirale i etnički sastav stanovništva. To je, historijski gledano, područje najvećih promjena u etničkoj i vjerskoj strukturi izazvanih velikim migracijama. Zbog velikog broja različitih nacionalnosti koje i danas žive na tom prostoru, za Vojvodinu se može reći da predstavlja »Balkan u malom«.

Etnocentrične migracije nakon Drugoga svjetskog rata

Migracijska kretanja u bivšoj Jugoslaviji bila su najintenzivnija u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, kao rezultat promjena društvenih odnosa i političkog sustava, privrednog razvoja zemlje, ubrzane industrijalizacije i slično. Prostorna pokretljivost stanovništva povezana je sa stupnjem privredne razvijenosti, ali etnički sastav migranata pokazuje da je sastav pojedinih regija bio pod velikim utjecajem migracija, na što ukazuju selidbeni tokovi po područjima bivših republika i pokrajina. Najmasovnije su bile migracije Srba, ali i drugih nacionalnosti, prema središnjoj Srbiji kao najjačem imigracijskom području (iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, s Kosova i Metohije), zatim Hrvata prema Hrvatskoj (iz Bosne i Hercegovine, dijelom iz Vojvodine), Crnogoraca prema središnjoj Srbiji i Vojvodini, u manjoj mjeri i prema drugim područjima (uglavnom iz Crne Gore te s Kosova i Metohije).

Zbog fizičko-geografskih značajki, ali i strateškog položaja Vojvodine, migracije su na tom području oduvijek imale iznimnu važnost, veću nego u bilo kojem području sadašnje i bivše Jugoslavije, a vrlo često su bile izrazito burna karaktera. Naime, smjenjivala su se razdoblja masovnih doseljavanja i odseljavanja što je često u kratkom razdoblju potpuno mijenjalo demografsku i etničku sliku Vojvodine. Najčešće su ekonomsko-politički činioci bili uzrokom i doseljavanja i iseljavanja. Doseljavanja u Vojvodinu imaju dugu tradiciju, a očituju se u dva opća migracijska procesa: prvi je pojedinačno doseljavanje ili doseljavanje obitelji (taj je migracijski tok bio prisutan u čitavom poslijeratnom razdoblju), a drugi je organizirano i društveno poticano doseljavanje velikog broja osoba. Osim toga, valja naglasiti i utjecaj spontanih ili tzv. sekularnih etničkih migracija na koje povoljno djeluje već formirana većina određene nacionalnosti.

Kada je riječ o poslijeratnom demografskom razvoju Vojvodine u okviru etnocentričnih migracija, posebno mjesto ima masovna kolonizacija stanovništva (1945.–1948.) iz siromašnih i ratom opustošenih krajeva. U tom velikom migracijskom valu sudjelovalo je oko 250.000 osoba pretežno srpske nacionalnosti. Najviše ih je došlo iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske (Dalmacije, Like, Banije i ostalih krajeva), zatim iz

južne Srbije i Crne Gore. Međutim, poslijeratni razvoj Vojvodine nije obilježio samo proces izrazitog naseljavanja, nego ponajviše smjena jednog dijela stanovništva drugim. Uočeno je da svakom migracijskom toku odgovara suprotan tok. Tako je doseljavanju kolonističkog stanovništva prethodilo masovno iseljavanje stanovništva njemačke nacionalnosti (preko 300.000), što je bitno utjecalo na promjenu etničke slike u smislu imanentnog smanjenja udjela Nijemaca te relativnog povećanja udjela Srba u etničkoj strukturi Vojvodine. Primjerice, prije Prvoga svjetskog rata Vojvodina je bila mješavina triju dominantnih naroda: Srba (33,8%), Mađara (28,1%) i Nijemaca (21,4%), da bi prema popisu nakon Drugoga svjetskog rata (1948) postala u etničkom smislu naglašeno dvovrsna (Srbi 50,6%, Mađari 25,8%) zbog značajnog smanjenja udjela Nijemaca (1,9%).

Dakle, organizirane imigracije prije i nakon Drugoga svjetskog rata, emigracije pojedinih nacionalnosti, ali i drugi migracijski tokovi (povratak kolonista, doseljavanje agrarnog stanovništva te neki oblici preseljavanja u unutarnjim okvirima) pridonijeli su visokim stopama prostorne pokretljivosti i stalno visokom udjelu migrantskog stanovništva. Prema popisu iz 1991. udio migrantskoga u ukupnom stanovništvu iznosio je 45,4%, što znači da je gotovo svaka druga osoba u Vojvodini doseljenik. Najveću prostornu pokretljivost imaju pripadnici srpske i crnogorske nacionalnosti, zatim Mađari pa Hrvati, što je, uz unutarrepubličko preseljavanje, posljedica i kolonizacije. Pozitivni migracijski saldo ukazuje na visok udio spomenutih nacionalnosti u doseljenom stanovništvu Vojvodine iz bivših jugoslavenskih republika. U strukturi migrantskog stanovništva gotovo trećinu (28,6%) čine doseljeni iz republika bivše Jugoslavije, a tek potom iz druge ili iste općine, drugih država i slično, što je bitno drukčije nego na ostalim područjima Srbije. Prema etničkoj pripadnosti, migranti iz bivših jugoslavenskih republika većinom su srpske nacionalnosti (oko tri četvrtine, tj. 73%), od čega je polovina došla iz Bosne i Hercegovine, a zatim iz Hrvatske (19,8%), Makedonije (1,5%), Crne Gore (1,0%) i Slovenije (0,7%). Na drugom su mjestu Jugoslaveni (6,8%) pristigli iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske, zatim Crnogorci (5%) došli iz Crne Gore, te pripadnici hrvatske i mađarske nacionalnosti doseljeni uglavnom iz Hrvatske (iako su te nacionalnosti imale negativni migracijski saldo).

Premda jako imigracijsko područje, Vojvodina je u spomenutom razdoblju bilježila i inverzne migracije stanovništva, prvenstveno u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, pri čemu su među iseljenicima pretežno bili Hrvati i Srbi, ali je u znatnom broju bilo i emigracija Mađara iz Vojvodine u Hrvatsku, Slovenaca i Hrvata u Sloveniju i slično. Valja istaknuti da je kod tih povratničkih tokova vrlo važnu ulogu imala i tradicija s obzirom na povijesno utvrđene tokove migracija na spomenutim relacijama.

Specifični oblici migracija u posljednjem desetljeću 20. stoljeća

Dezintegracija zemlje početkom devedesetih godina i stvaranje novih etnonacionalnih država na prostoru bivše Jugoslavije rezultirali su ratnim razaranjima, »etničkim čišćenjem« i velikim migracijama stanovništva. Raznolika etnička slika, izmiješanost različitih nacija, religija i kultura, pokazala je da je formula »jedna država – jedna nacija« apsolutno neprimjenjiva na ovim prostorima. Sukob između ideala homo-

genosti etničke strukture i realnosti etničke heterogenosti bivših jugoslavenskih republika doveo je do jugoslavenske tragedije, velikog broja poginulih, nestalih, izbjeglica i interno raseljenih osoba, kao i promjene etničke slike područja koja su bila izravno ili neizravno zahvaćena ratnim razaranja. Migracije stanovništva, dobrovoljne ili prisilne, unutarnje ili vanjske, dobile su dotad neviđene razmjere i nesumnjivo obilježile posljednje desetljeće 20. stoljeća. Rat na prostoru bivše Jugoslavije iznjedrio je nove tipove migranata, ali nije mijenjao smjer migracija (etnocentričan) i tendenciju kretanja ka matičnim republikama, očiglednu za sve nacionalnosti.

U okviru suvremenih migracija stanovništva izbjeglištvo predstavlja specifični oblik migracijskih kretanja koji s demografskoga, ekonomskog, sociološkog, pravnog, političkog i etičkog stanovišta zaslužuje posebnu pažnju. Problem izbjeglištva ne može se tretirati izvan uvjeta u kojima nastaje, pa je zbog toga nužno identificirati njegove korijene i uzroke, kao i njihovu međuovisnost i isprepletenost. S izbijanjem ratnih sukoba velik broj izbjeglica i ratom ugroženih osoba iz bivših jugoslavenskih republika našao je utočište u Srbiji. Popis proveden 1996. registrirao je 618.000 osoba (od čega oko 338.000 u središnjoj Srbiji, 260.000 u Vojvodini te na Kosovu i Metohiji oko 20.000). Izbjeglički val koji se slio u Vojvodinu je opsegom nadmašio čak i veliku kolonizaciju stanovništva nakon Drugoga svjetskog rata, a bio je umnogome uvjetovan povijesnim putovima migracija srpskog stanovništva. Naime, iz krajeva odakle su Srbi izbjegli tijekom ovog rata izvršena je velika kolonizacija Vojvodine u različitim povijesnim razdobljima, pa je razumljivo što je velik broj izbjeglica našao utočište kod rodbine i prijatelja baš na tom području. Najveći utjecaj na smjerove kretanja, razmještaj i mjesta nastanjanja izbjeglica u Vojvodini imao je upravo svojedobni razmještaj kolonista.

Položaj izbjegličke populacije iznimno je težak, a zbog nepovoljne ekonomske i nestabilne političke situacije u kojoj se zemlja nalazi, rješavanje tog pitanja i dalje je složeno i sporo. U proteklom razdoblju broj izbjeglica se smanjio jer su neki riješili svoj status dobivanjem jugoslavenskog državljanstva, neki su se odselili u inozemstvo (procjenjuje se oko 15.000), a neki su se vratili u ishodišna mjesta. Prema najnovijim podacima, od ukupnog broja izbjeglica koji su u Srbiju došli iz Hrvatske, u nju se vratilo oko 12%, a udio povratnika u Bosnu i Hercegovinu je oko 40%. Međutim, u Srbiji se i danas nalazi velika izbjeglička populacija koja je isključena iz ekonomskoga i društvenoga života prije svega temeljem materijalnoga, imovinskog i statusnog položaja.

Posljednji popis izbjeglica i ratom ugroženih osoba (lipanj 2001.) pokazao je promjene u broju, strukturi i statusu izbjeglica u odnosu na prethodni popis. Tako je u Srbiji registrirano ukupno 451.980 tih osoba (377.131 ima prema međunarodnim kriterijima izbjeglički status, a 74.249 su ratom ugrožene osobe), što je odnosu na prethodni popis smanjenje za oko 166.000 (26,8%). Najviše izbjeglica je i dalje iz Hrvatske (63%), zatim iz Bosne i Hercegovine (36,5%) i ostalih bivših jugoslavenskih republika. Od ukupnog broja izbjeglica u Vojvodini se nalazi 183.721 (48,7%), središnjoj Srbiji 193.023 (51,2%), dok je na Kosovu i Metohiji, zbog najnovijih političkih prilika i velikog broja osoba koje su bile prisiljene napustiti to područje, taj broj zanemariv (383 ili 0,1%) (tablica 1).

Tablica 1: Izbjeglice prema zemlji podrijetla i sadašnjem prebivalištu, 2001.

	Bosna i Hercegovina	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Ukupno
Središnja Srbija	78.154	114.476	3	390	193.023
Vojvodina	55.522	127.962	6	231	183.721
Kosovo	73	306	-	8	387
Ukupno	133.749	242.744	9	629	377.131

Izvor: Popisni podaci Komesarijata za izbeglice Republike Srbije, lipanj 2001.

Iako se broj izbjeglica u Vojvodini smanjio u usporedbi s prethodnim popisom (za oko 20%), to je u relativnom smislu znatno manje nego u središnjoj Srbiji (za oko 33%), tako da izbjegličko stanovništvo i dalje čini velik postotak ukupne populacije (oko 9%), što znači da je gotovo svaka deseta osoba koja sada živi u Vojvodini prebjegla s ratom ugroženih područja bivše Jugoslavije.

Migranti, a posebno izbjeglice, osjetljivi su na potisne i privlačne činioce koji obično djeluju u migracijskim procesima, što utječe na njihove planove za budućnost. U doba provođenja prethodnog popisa se dvije trećine izbjeglog stanovništva izjasnilo da želi ostati u Srbiji, oko 8% za repatrijaciju, a oko 18% bilo je neodlučno. Koliko se status izbjeglica i njihov socioekonomski položaj promijenio govore najnoviji podaci o njihovim planovima za budućnost prema kojima se i dalje oko 60% želi trajno nastaniti u Srbiji, samo 5% želi se vratiti u prethodno prebivalište, dok je četvrtina ukupnog broja izbjeglica i dalje neodlučna (tablica 2). Relativno velik broj neodlučnih i nakon toliko godina u izbjeglištvu pokazuje da su njihove odluke i planovi u tijesnoj korelaciji s političkim odlukama: hoće li im biti vraćena imovina, hoće li se moći zaposliti i hoće li biti sigurni na područjima koja su zbog rata napustili.

Tablica 2: Izbjeglice prema zemlji podrijetla i planovima za budućnost, 2001.

	Bosna i Hercegovina	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Ukupno
Lokalna integracija	80.035	147.093	4	389	227.521
Bez odgovora	14.746	18.805	3	60	33.614
Repatrijacija	9.578	10.381	2	32	19.993
Neodlučan	29.390	66.465	-	148	96.003
Ukupno	133.749	242.744	9	629	377.131

Izvor: kao za tablicu 1.

U usporedbi s početnim razdobljem, kada je preko polovine izbjeglica bilo smješteno kod rođaka i prijatelja, a vrlo malo u kolektivnim centrima, izvjestan broj je uspio riješiti svoje stambeno pitanje. Tako podaci iz 2001. pokazuju da većina živi u iznajmljenom stanu (43,6%), trećina je smještena kod rodbine, 17,8% je kupilo stan (što je dva puta više nego prema ranijem popisu), dok ih je u kolektivnim centrima i dalje malo (oko 5%). Valja imati na umu da je od ukupne izbjegličke populacije koja planira

ostati u Srbiji, preko trećine (oko 83.000 ili 36,3%) u teškom položaju jer je i dalje smješteno kod prijatelja i rođaka ili u kolektivnim centrima. Realno je pretpostaviti da će i određen broj osoba neodlučnih u pogledu svojih budućih planova ostati u Srbiji, a od tog broja (96.000) gotovo polovina (42%) također nije riješila stambeni problem.

Općenito, način trajnog rješavanja problema izbjeglištva temelji se na tri osnovna rješenja koja su u suglasnosti s međunarodnom praksom: prvo, repatrijacija koja mora biti u skladu sa željama izbjeglica, sigurnosnim uvjetima i međudržavnim dogovorom; drugo, organizirana pomoć izbjeglicama za odlazak u inozemstvo; treće, lokalna integracija. Budući da će većina izbjeglica trajno ostati na području Srbije, bitno je osigurati reintegraciju u društveni život, imajući na umu interese i specifičnosti izbjeglica i lokalnog stanovništva te socioekonomske i demografske značajke pojedinih regija. Taj proces je, kao najvažnije trajno rješenje, složen te zahtijeva planski pristup i velika materijalna sredstva da bi se osigurao smještaj, posao, obrazovanje, zdravstvena zaštita i drugo, što predstavlja velik problem s obzirom na tešku ekonomsku situaciju u kojoj se zemlja nalazi.

Osim izbjeglica, suvremene migracije stanovništva krajem devedesetih godina bilježe i specifični oblik unutarnjih prisilnih migracija, a to su interno raseljene osobe. U novije doba sve je više na važnosti dobivala srpska struja s Kosova i Metohije zbog sve većeg doseljavanja. Najnovije političke prilike imale su za posljedicu golem broj osoba nealbanske nacionalnosti (Srbi, Crnogorci, Romi i dr.) koji su napustili tu pokrajinu i utočište našli u Vojvodini, središnjoj Srbiji ili Crnoj Gori. Prema podacima popisa (koji je proveo UNHCR i Komesarijat za izbjeglice Republike Srbije u travnju 2000. godine) u Srbiji je registrirano 187.129 raseljenih osoba nealbanske nacionalnosti, od čega u Vojvodini 10.910 (5,8%). Koliko će tih osoba ostati u Vojvodini, koliko je onih kojima je to samo usputna stanica, a koliko će ih se vratiti u svoje domove, ovi si prvenstveno o političkom rješenju kosovskog pitanja.

Migracije, etnička struktura i manjine

Preseljavanja trajnijega karaktera utječu na mijenjanje demografskih, etničkih, socijalnih i drugih značajki stanovništva, kako na emigracijskim, tako i na imigracijskim područjima. To također podrazumijeva psihološko, ekonomsko, kulturno i međuetničko prilagođavanje migranata novoj sredini, ali i istodobno mijenjanje te sredine, ne samo zbog broja, već i karakteristika emigrantskog stanovništva.

Neposredne demografske posljedice etnocentričnih migracija su promjene u opsegu, teritorijalnom razmještaju i strukturama stanovništva (etnička, starosna, obrazovna i dr.). Doseljavanje velikog broja osoba u Vojvodinu devedesetih godina (prvenstveno izbjeglica i ratom ugroženih osoba, kao i interno raseljenih) izravno je utjecalo na povećanje ukupnog broja stanovnika, ali je to donekle kompenzirano iseljavanjem autohtonog vojvođanskog stanovništva u inozemstvo (pogotovo mladih i visokoobrazovanih – tzv. »odljev mozгова«), kao i emigracijama pripadnika pojedinih nacionalnosti u matične zemlje iz političkih i ekonomskih razloga. Valja podsjetiti da je u Vojvodini u međupopisnom razdoblju (1981.–1991.) zabilježen negativni migracijski saldo (-2,8 promila) što u uvjetima nedovoljnog rađanja i depopulacije (prirodni prirast je

1999. iznosio -5,4 promila) predstavlja velik demografski poremećaj. Međutim, prvi rezultati posljednjeg popisa stanovništva provedenog na području središnje Srbije i Vojvodine (u ožujku 2002.), pokazuju da je u proteklom razdoblju bitno povećana važnost koju ima migracijska komponenta na kretanje ukupnog stanovništva. Tako je u Vojvodini i pored negativnog prirodnog prirasta u odnosu na prethodni popis zabilježeno povećanje ukupnog broja stanovnika (za razliku od središnje Srbije) za oko 60.000 (sa 1,966.000 na 2,024.000), zahvaljujući prvenstveno pozitivnom migracijskom saldu (manji broj odseljenih nego doseljenih) za više od 143.000 osoba.

Etničke migracije (doseljavanja i iseljavanja) su u proteklom razdoblju imale nesumnjivo najviše utjecaja na kreiranje etničke mape Vojvodine. Promjene u etničkom i vjerskom sastavu u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata (1948.–1991.) uvjetovane migracijama, prirodnim prirastom i promjenama u izjašnjavanju o etničkoj pripadnosti, imale su za posljedicu povećanje udjela jednih, a smanjenje udjela drugih nacionalnosti u ukupnoj vojvođanskoj populaciji. Zahvaljujući prvenstveno migracijskoj komponenti, povećanje bilježe pripadnici srpske nacionalnosti (sa 50,6% na 56,8%), crnogorske (sa 1,8% na 2,2%) i makedonske (sa 0,5% na 0,9%), dok je u Roma u velikoj mjeri to rezultat nacionalne emancipacije odnosno promjene prilikom izjašnjavanja o etničkoj pripadnosti (sa 0,5% na 1,2%). Sve ostale nacionalnosti bilježe u promatranom razdoblju smanjenje udjela u ukupnom stanovništvu Vojvodine (Mađari sa 25,8% na 16,9%, Hrvati sa 8,1% na 3,7%, Nijemci sa 1,9% na 0,2%, Slovaci sa 4,3% na 3,2% itd.) kao rezultat niskoga ili negativnoga prirodnog prirasta, stalnih emigracija, ali i procesa asimilacije manjih etničkih skupina.

Spomenute etnocentrične migracije tijekom devedesetih uvelike su utjecale na promjenu etničke strukture u smislu stvaranja nacionalno homogenijih područja. Tako neke procjene pokazuju da je, imajući na umu nacionalni sastav izbjeglog stanovništva, došlo do porasta udjela Srba u ukupnom stanovništvu Vojvodine (sa 56,8% na preko 60%), ali su na to utjecale i emigracije drugih nacionalnosti (prvenstveno Mađara i Hrvata) odnosno smanjenje njihova udjela u ukupnom stanovništvu. Pored opadajućeg trenda broja mađarskog stanovništva zbog visoke stope negativnoga prirodnog prirasta (-6,7 promila), procjenjuje se da je tijekom posljednjeg desetljeća 40.000 Mađara, privremeno ili stalno napustilo Vojvodinu. I stanovništvo hrvatske nacionalnosti se intenzivnije iseljavalo u Hrvatsku iz političkih i ekonomskih razloga, pa se procjenjuje da je njihov broj i udio također bitno smanjen. Imajući sve to na umu, realno je pretpostaviti da je etnička struktura Vojvodine bitno izmijenjena u odnosu na razdoblje prije ratnih sukoba i raspada države, ali će ipak pravu sliku o korjenitim promjenama koje su se desile u društveno-ekonomskom, političkom i demografskom razvoju dati tek konačni rezultati posljednjeg popisa stanovništva. Ipak, tendencije promjena u etničkoj strukturi nisu završene niti su blizu stabilizacije, kao ni procesi koji ih uvjetuju. Zato valja očekivati nastavak promjena u etničkoj strukturi, kako u Vojvodini tako i na drugim područjima Srbije, ali se ne može sa sigurnošću predvidjeti intenzitet budućih unutarnjih i vanjskih migracija.

Etnička složenost Vojvodine, kao posljedica različitih povijesnih okolnosti, permanentnih migracija, asimilacijskih procesa, ekonomskih i kulturnih prilika, očituje se

u velikom broju nacionalnosti ali i njihovu prostornom razmještanju. Tako preko 90% općina ima etnički heterogeno stanovništvo, različiti narodi žive jedni pored drugih, pa su etnička i vjerska tolerancija i dobri međunacionalni odnosi od iznimne važnosti. Budući da nacionalne manjine čine relevantan udio u ukupnom stanovništvu, manjinsko pitanje u Vojvodini je presudno. Dezintegracija bivše Jugoslavije i stvaranje novih država uvjetovali su i migracije pojedinih nacionalnosti prema matičnim državama zbog njihova izmijenjenoga, tj. pogoršanog statusa, budući da su se od konstitutivnih naroda našli u položaju nacionalnih manjina (Hrvati, Slovenci i dr.). Tako se s nastankom novih država pojavilo pitanje tzv. novih manjina čiji status u odnosu na postojeće nije jasno definiran i čija se matica nalazi u nekoj od bivših jugoslavenskih republika. Sličan termin (»nove manjine«) pojavio se nakon raspada Sovjetskog Saveza u Ukrajini i Baltičkim državama za tzv. »imperijalističke manjine«. Razlikovanje autohtonih od novih manjina ne rješava problem već vodi ka diskriminaciji, pa je zato bez obzira na klasifikacije ili definicije manjina nužno ponajprije osigurati zaštitu prava svih manjinskih zajednica, izgradnju etničke tolerancije, dijaloga i kompromisa. Unapređenje položaja manjina, slobodno izražavanje njihova etničkoga, vjerskog i kulturnog identiteta, sudjelovanje manjina u lokalnoj vlasti, ali i lojalnost prema državi u kojoj žive, predstavljaju nerazdvojni dio procesa stabilizacije i demokratizacije svakog društva. Položaj manjina je pokazatelj stupnja demokratizacije države i ovisi o civilizacijskom razvoju sredine i stanju međudržavnih odnosno dobrosusjedskih odnosa. Imajući na umu etnički mozaik Vojvodine i postojanje mnogobrojnih nacija, kultura i vjeroispovijesti, dobri međuetnički odnosi i zaštita prava svih nacionalnih manjina presudni su za stabilnost, socioekonomski i demografski razvoj te regije.

LITERATURA

- ĐURĐEV, Branislav (1995). *Posleratno naseljavanje Vojvodine*. Novi Sad: Matica srpska, Odeljenje za društvene nauke.
- JANJIĆ, Dušan (1996). »Sociološko-politološki aspekti manjinske politike i zaštita manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji«, u: *Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji*. Beograd: SANU, Odeljenje društvenih nauka, str. 625–639 (knjiga 19).
- JOLY, Daniel (1992). *Refugees-Asylum in Europe*. London: Minority Rights Publication.
- PETROVIĆ, Ruža (1973). *Demografski razvitak Vojvodine*. Novi Sad: Centar za političke studije.
- POULTON, Hugh (1997). »Minorities in Southeast Europe: Inclusion and Exclusion«, *International Report*, London, br. 6. London: Minorities Right Group.
- RADUŠKI, Nada (2000a). »Migration and Change of Ethnic Structure due to Civil War in Yugoslavia«, u: B. Kotzmanis (ur.). *Demography of the Balkans*. Volos: University of Thessaly, Demobalk Network, str.112–121.
- RADUŠKI, Nada (2000b). »Problem izbeglištva u Srbiji kao specifičan vid migracija stanovništva i moguća rešenja«, *Glasnik*, Banja Luka, br. 5, str. 133–141.
- RANČIĆ, Miroљub (ur.) (1990). *Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije*. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja.

Nada Raduški

ETHNIC MIGRATIONS IN VOJVODINA IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

SUMMARY

Population migrations are a significant social phenomenon which undoubtedly left a mark on the last decade of the 20th century. Political changes in the 90's made migrations even more relevant from a demographic, economic and legal aspect, taking into consideration not only their scope, but also the new specific forms of migration movements that arose (voluntary and forced migrations, ethnocentric migrations, refugees, displaced persons, etc.) along with their reasons and consequences. The violent disintegration of Yugoslavia and the subsequent creation of new ethnolinguistic states and bouts of ethnic cleansing had as a consequence enormous population movements, as well as the creation of considerable number of refugees gravitating towards their mother countries. The large refugee wave which took refuge in Vojvodina exceeds, by its number, even the large colonization of this province after World War II. Apart from refugees, internally displaced persons of non-Albanian nationality, who immigrated from Kosovo and Metohija due to political reasons, are found in Vojvodina. Placed together, all this represents a significant problem, especially given the grave economic situation which the country is experiencing. Ethnocentric migrations (both voluntary and forced) were the driving force behind the change of the country's ethnic structure in terms of creating more nationally homogeneous regions, not only with regard to the national structure of the refugee-population, but also taking into account the emigration of other nationalities as well (Hungarians and Croats) who migrated to their mother countries for political and economic reasons. Bearing in mind that Vojvodina is a multiethnic and multiconfessional region, the question of minorities and interethnic relations are unquestionably of great significance for the stability and demographic development of this region.

KEY WORDS: migrations, Vojvodina, refugees, ethnic structure, internally displaced persons, national minorities

Nada Raduški

MIGRATIONS ETHNIQUES EN VOÏVODINE DANS LA DEUXIÈME MOITIÉ DU 20ÈME SIÈCLE

RÉSUMÉ

Les migrations de population sont un phénomène social important qui a indéniablement marqué la dernière décennie du 20ème siècle. Avec les bouleversements politiques des années 90, les migrations sont devenues une question encore plus actuelle, du point de vue démographique, économique et juridique, si l'on considère non seulement leur ampleur, mais aussi les nouvelles formes spécifiques des mouvements migratoires (volontaires ou forcés, ethnocentriques, personnes réfugiées, déplacées à l'intérieur du pays, etc.), leurs causes et leurs conséquences. L'éclatement du pays, la guerre et la création de nouveaux États nationaux, la « purification ethnique » et autres facteurs ont suscité d'énormes migrations de la population et le déplacement d'un grand nombre de réfugiés en direction de leurs États nationaux respectifs. La grande vague de réfugiés qui submergea la Voïvodine dépasse par son ampleur la grande colonisation de cette région, organisée au lendemain de la Deuxième Guerre mondiale. Outre les réfugiés, la Voïvodine a accueilli des personnes déplacées à l'intérieur même du pays, personnes non albanaises ayant quitté la province de Kosovo-Metohija en raison du contexte politique. Tout cela représente un grave problème, surtout compte tenu de la difficile situation économique dans le pays. Les migrations ethnocentriques (volontaires ou forcées) ont influé en premier lieu sur la transformation de la structure ethnique dans le sens d'une création de régions nationalement homogène, compte tenu de la composition nationale de la population déplacée, mais aussi

de l'émigration des autres ethnies (Hongrois et Croates) ayant rejoint leurs Etats nationaux pour des raisons politiques et économiques. La Voïvodine étant multiethnique et multiconfessionnelle, la question des minorités et des rapports interethniques est à coup sûr importante pour la stabilité et le développement démographique de cette région.

MOTS CLES: migrations, Voïvodine, réfugiés, structure ethnique, personnes déplacées à l'intérieur du pays, minorités